

Ur museisamlingarna

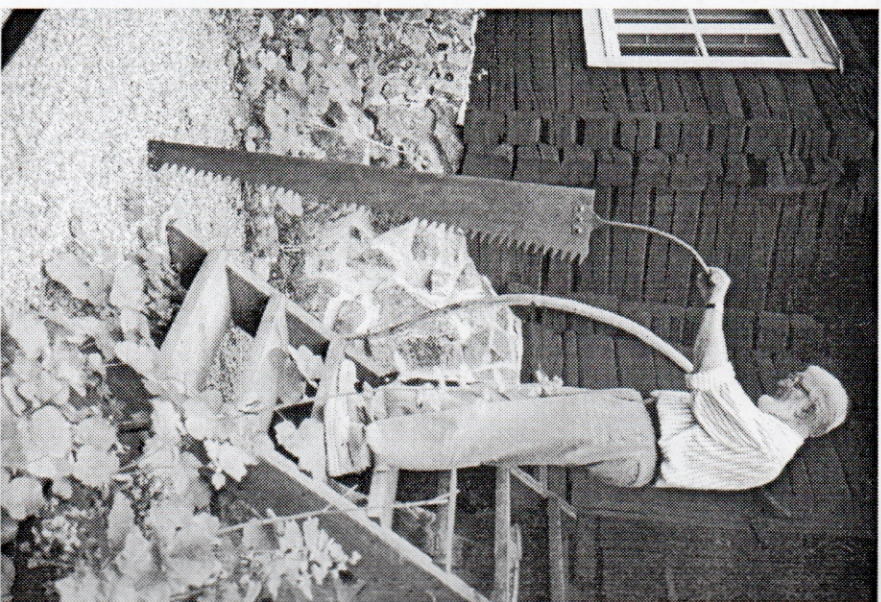
När jag ser den stora issågen, som hänger på vår utställning av gamla verktyg och redskap, så väcker den många minnen till liv. Det sågades mycket is till de issackar som fanns vid gårdarna. Isen hade man främst för att kyla mjölken. Men issackarna tjänstgjorde även som kylskåp där man bl.a. förvarade kött.

Sågen, som är över 2 m lång är en typ av stocksåg med förskuren tandning och troligen tillverkad vid Torshälla Sägbladsfabrik. De kraftigt nedfilade tänderna tyder på att sågen har använts flitigt under många år.

Issågen, som är en gåva från Gullängen har säkerligen använts på närliggande Väsbyviken, där man förr sågade upp mycket is.

Det tunga arbetet tillgick så att man med båda händerna fattade om det tvärställda handtaget och sågade med långa drag, med sågskäret mot sig.

forts sid 10

*Erlend Nilsson visar upp det senaste förväret
en issåg från Gullängen. Foto: Berni Petersson*

S:t Olof

Medlemsblad för hembygdsföreningen

Arg 11 Nr 3 2001

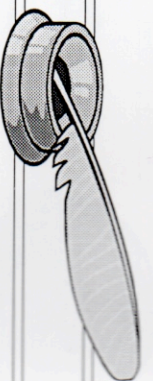
S:t Olofs Gille i Torshälla

Fattighuset i Torshälla beläget väster om kyrkan

W. J. Nilsson

TORSHÄLLA

Med tillfredsställelse kan vi titta tillbaka på sommaren 2001. Vädret var bättre än följarets. En enda regnig hantverksdag fick vi uppleva men vi lyckades bereda plats åt alla hantverkare inne i bodarna och bagarstugan. Övriga sex gånger hade vi bättre tur. Torsdagarna besökte cirka 100-150 personer gården. Tyvärr möter man än idag efter femton somrar Torshällabor som aldrig besökt Bergströmska gården. Man blir litet förvånad men postivt nog skäms de en smula.

Som vanligt hölls gården öppen ett par timmar varje dag. Någon anstormning av besökare kunde man inte märka men så gott som varje dag tittade några turister in och de blev väl omhändertagna och guidade runt. En och annan avslutade besöket med en kopp kaffe och en trevlig pratstund tillsammans med några gillesmedlemmar som tittat in.

Hur ska vi få Torshällaborna att upptäcka den underbara oas som Bergströmska gården utgör? Kanske skulle vi satsa på en riklig "Bergströmska gårdens dag" på försommaren direkt riktad till våra egna stadabor med servering, underhållning och visning av gården. Har Ni några tankar eller ideer kom med dem till styrelsen.

Trafikräkningen söndagen den 19 augusti väckte förvåning och undran långt upp på stan. Allt flöt bra och vi kommer med en redogörelse på annan plats i tidningen. Eftersommarens utflykt är också den avklarad, en mycket lyckad sådan att döma av alla positiva kommentarer. Även om

man inte har ett gammalt hus att renovera var det intressant att få besöka *Centrum för byggnadsint* i Gysinge. Vi fick veta att man en gång var på jakt efter mycket färdiga hus som man skulle använda som renoveringsobjekt i olika faser och hade funnit det man sökte i dessa utrymda arbetarbofäster i Gysinge.

Här visas i detalj hur man skulle gå till väga både vid invändig och utvändig renovering och försäljningsboden måste vara ett eldorado för den som söker "reservdelar" till sitt gamla hus. Vi fick också se exempel på nyttverkade möbler som gjorts på exakt samma sätt som sina tvåhundraåriga förebilder.

Resans slutmål var Gävle. Där kunde man välja mellan att gå till Lantmäteriet och titta på gamla originalkort eller "att gå på stan". Litet tips om sevärheter gavs. De som valde Länsmuseet ångrade sig inte eftersom man så passande hade en guidad tur genom utställningen *Stöldvårlden* just när vi anlände dit. Tack vare guidningen kom man snabbt in i utställningen och tankarna bakom uppläggningen.

En trevligt upplagd permanentutställning berättade om Gävles storhetstid som handels- och sjöfartstad och visade även gamla tiders arbetar- och bondehem. Där skulle man velat haft betydligt mer tid till sitt förfogande.

Har Ni tips om andra trevliga utflyktsmål meddela vår sekreterare detta.

Redaktionskommittén

Stadsläkarens årsberättelser

I dagens nummer av S:t Olof kan man ta del av ett brev från stadsläkaren Victor Mossberg till stadens hälsövardsnämnd med anledning att några fall av epidemiska sjukdomar brutit ut.

Vid varje årsskifte var provinsial- och stadsläkarna skyldiga att lämna in rapport till Kongl. Sundhets Collegium som bildades 1813 om bl a *sundhetslästämnet* i distriktet men också så fort en epidemi brutit ut nämna detta och vilka åtgärder man vidtagit. Sundhets Collegium ombildades 1877 till Kungl. Medicinalstyrelsen.

Under 1700-talet fanns det ingen läkare stationerad i Torshälla. Man fick vända sig till badaren eller fältskären om sådan fanns att tillgå. Dessa hade rätt att utföra åderlätning, koppning, omläggning av sår, behandling av samslösa och skendöda, lavemang och skötsel av fånder.

Efter ett misslyckat försök med att anställa en stadsläkare år 1814, han levde inte upp till borgarnas förväntningar, drojde det till 1832 innan man fick sin första fast anställda läkare, bataljonsläkaren vid Södermanlands regemente Nils Adam Mört.

I samband med en svår koppepidemi i augusti 1859 stod man utan läkare men lyckades få bataljonsläkaren Per Ludvig Öhrman att ta tjänsten. I sin första årsberättelse ger han en ovanligt lång skildring av förhållandena i Torshälla. Staden har 820 invånare, är illa bebyggd med boningshus mestadels förfallna, kalla och fuktiga. De uppvärms vanligen av järnkaminer som ger en mycket oregelbunden värme med starka temperaturväxlingar som förmodligen är orsaken till

de talrikta förekommande fallen av bröstsjukdomar under vinterhalvåret.

Öhrman nämner också kyrkogården som har en *otjänlig belägenhet och luften som förorenas av de ångor som temligen obefräddat uppsluga ur de illa täckta grufvarne*. Än värre är att i *följd af maktens luttning afföres vid inräffade nederbörd på kyrkogården lätteligen en mängd förruttnade ämnen, som sedan sprids öfver en stor del af staden för att slutligen stanna i rännstenar och gårdar*.

Slutligen skriver Öhrman att folkets levnadsätt inte skiljer sig från livet i andra småstäder men att man har föga sinne för ordning och snygghet vare sig ute på gatorna eller inne på gårdarna. Brännvinsupperiet och kaffedrickande är allmänt hos den arbetande klassen.

Ämbetsberättelserna innehåller en beskrivning av vädret under det gångna året och hur skörden har varit. Detta förklarar många gånger hälsostillståndet i staden och varför ett kyligt år fört med sig färre sjukdomar men i gengäld så dålig skörd att tillgången på mat varit så begränsad att man började servera skolbarnen soppor och bröd under den svåraste tiden.

Vilka sjukdomar nämns i ämbetsberättelserna? Man skiljer på *epidemiska* och *endemiska* sjukdomar dvs "färsoter" eller sådana som är typiska för just ett visst område, kanske årtitliga eller miljöbetingade. Endemiska sjukdomar tycks inte ha förekommit i någon större utsträckning. Lindriga fall av blodbrist eller bleksot, tuberkulos och magkatarrer nämns.

1859 drabbades 7% av stadens invånare av en svår koppepidemi. Det enda döds-fallet gällde en ovcacerad fyramånaders flicka. I december samma år bröt en lindrig form av påssjuka ut som fortsatte in i januari följande år för att senare på våren följas av vattkoppor. 1862 bröt difteri ut. Alla som insjuknade var under 10 år. Inga dödsfall har noterats. Våre var det med den mässlingepidemi som uppträdde både på våren och sedan återkom under hösten. Tre barn under 4 år drabbades som följd av detta av lunginflammation och avled.

Under de följande åtta åren var rapporterna likalydande med tillägg för skarlaksfeber som skördade sina dödsoffer bland barnen liksom kikhosan gjorde.

Man räknar också upp *sporadiska sjukdomar* som katarrer av olika slag, inflammationer, frösor, diarréer och ögonsjukdomar. Även brott och andra kroppsskador hamnar här.

Syfilis och sinnessjukdomar var man förskonad från under mitten av 1800-talet.

Beträffande *fattigvården* nämns att på 1860-talet ökas de fattigas antal för varje år, något man sätter i samband med den stigande sedeslösheten och att det årligen föds så många oäkta barn som ofast faller fattigvården till last. Staden avlönar två utexaminerade *barnmorskor*. Ett tiotal barn föds om året.

Apoteket i Eskilstuna har en filial i Tors-hälla. Det finns ingen *badaremästare* (se föregående sida) ej heller någon *djurläkare*. Stadens *orgelnist* (orgelspelare) ombesörjer vaccinationen.

Uppgifterna är hämtade ur Marie-Louise Nannys bok "Doktor berättar". Det är en intressant läsning där man kan gå direkt in på förhållandena i Torsälla stad som de beskrivs i stadsläkarnas berättelser mellan åren 1857-1869 om man inte orkar läsa hela boken.

Margaretha Lindén

Efterlysning

Finns det någon datakunnig gillesmedlem som skulle tycka det vore roligt att vara med och hjälpa oss med redigeringen av **S:t Olof** så att vi kan lämna ifrån oss snygg diskett till tryckeriet? Ring snarast Margaretha Lindén 016 - 35 68 83.

Stadsläkare Viktor Mossberg

Till Helsovårdsnämnden i Torshälla!

Härmed får jag anmäla att af epidemiska sjukdomar äro till mig i Torshälla anmälda. Den 14 febr. 1888 – en piga i nervefeber i nr: 19 (alförd till föräldrahem på landet). Samma datum Hustru Löf, Do. i nr: 95. Den 7 mars Bobbergs gosse Do. 1 nr: 27. 14 mars Kerstin Svensson? Do. 1 nr: 95. (tillräds att flytta hem på landet, sedan hennes svärdotter hustru Löf nu är återställd).

Dessutom anmälles den 28 febr. ett fall af nervefeber vid Gamla Nyby och dertill 2 fall af Rödsot i Torshälla Landstör-samlings fattighus (hvaraf det ena fallet slutat med döden).

Hvad iakttagas bör mot smitta från de sjuka i hemmen, har jag gifvit noggranna föreskrifter att flitigt använda karbolsyra och kalk. Som det dock är troligt att sjukdomen, som det redan visat sig på så

många olika ställen, komma att sprida sig, får jag härmed hemställa om nödvändig-heten att genom Helsovårdsnämndens försorg tillsägelse sker, att från gårdarnas latriner och gödselupplag snarast möjligt bortföres alla samlingar, samt att latrinerna ymnigt och flitigt (dagligen) öfverkalkas, serdeles i de gårdar der sjuka finnes – derjemte får jag hemställa, huruvida det ej vore skäl vidtaga förberedelser till anskaffande af ett par rum, lämpliga till sjukrum, om så skulle behöfvas, samt att uppgörelse sker med någon pålitlig person, som kunde vara lämplig och villig att blifva sköterska.

Yppa sig fler fall, skall jag ofördröjligen underrätta Helsovårdsnämnden.

Torshälla den 14 Mars 1888

Victor Mossberg

FOLKRÄKKNING 19 aug 2001

Folkräkningen vid Stora bron söndagen den 19 augusti mellan 06-21 väckte en viss uppmärksamhet och några hörde hur man pratade om det ända uppe på Holmberget.

Föhistorien har ni i det första numret av St Olaf 2001 där vi berättade om Georg Nyströms folkräkningar 1912 och 1925. Resultatet av årets räkning kommer här och ni har bara att jämföra och komma med egna reflektioner.

Det var inga problem med att skaffa folk till de 15 passen, två till varje, och alla säger samma sak att timmen gick alltför fort och att det var roligt att sitta nedanför ankaret och notera och höra folks kommentarer.

Torshälla 1912. Staden bestod av knappa 2000 invånare som merparten bodde på västra sidan om ån i den gamla staden. Några få spridda villor kunde man se på öster om ån. Observera att då hörde inte Nyby-området till Torshälla stad.

Torshälla 2001. Staden har nu vuxit till ungefär 8500 invånare och därmed även tagit större markområden i anspråk till nybebyggelse på den östra sidan om ån. Nu räknas även Nyby till staden.

Så till reflektionerna. Eftersom vi valt en dag för räkningen då det inte förekom några extra evenemang i staden liksom även Georg Nyström gjorde så är förutsättningarna desamma. Möjligen hade fördagens Drakbåsfestival fört med sig att många vilade ut inom hemmets fyra väggar.

	Kl:																				Summa:
	06-07	07-08	08-09	09-10	10-11	11-12	12-13	13-14	14-15	15-16	16-17	17-18	18-19	19-20	20-21						
Gående	3	9	12	22	52	45	55	86	50	43	39	46	41	43	20	566					
Cyklar	2	5	6	8	21	41	39	42	33	23	33	35	40	38	12	378					
Moped/ Motorcyklar	0	0	1	2	6	3	11	8	3	13	3	17	11	12	8	98					
Personbilar/ Minibussar	11	25	45	95	159	241	295	332	232	288	351	366	303	292	135	3170					
Bussar	1	0	2	1	2	3	3	1	2	4	0	6	2	3	2	32					
Taxi	0	0	0	2	1	6	5	4	1	1	3	1	2	3	0	29					
Utryckningsfordon (Ambulans/polis/brandbilar)	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	4					
Lastfordon	3	0	1	1	1	1	0	1	2	3	3	0	0	3	8	27					
Traktorer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	2					
Husvagnar	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1					
Barnvagnar	0	0	0	0	3	2	3	1	5	1	3	1	0	3	0	22					
Latines/kickbikes	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	0	8	7	5	24					
Rollatorer	0	0	0	0	2	2	0	0	2	0	1	0	0	0	0	7					
Hundar/djur	0	2	0	5	5	3	2	1	1	3	4	0	1	1	1	29					

Första noteringen gällde gående. Årets 546 personer ska ställas mot 1912 års 2429. Varifrån kom man? Vart gick man? Vi kanske kan hitta svaret i **Torshälla tidning** torsdagen den 15 augusti 1912. Staden besöks numera dagligen *af fjärrlingar från när och fjärran och särskilt om söndagarne är trafiken på våra gator synnerligen liflig. Den mest trafikerade platsen är tydligen "Stora bron", som sammanbinder de bägge stadsdelarna och dessutom utgör den viktigaste, men ej den enda leden, till målet för många vandring - Holmberget.*

Torshälla hade blivit utflyktsmålet för Eskilstunaborna som gärna tog tåget ut till Nyby Bruk och sedan promenerade vidare därifrån in till staden.

Att så många passerade bron denna söndag kan förklaras därav att godtemplarna hade ordnat med en fotbollsmatch ute vid **Eridhem** (vid Torslång) mellan föreningens äldsta och yngsta medlemmar, något som samlar mycket folk.

Tittar vi sedan på cyklisternas antal är siffrorna mycket lika, men med tanke på invånarantalet var det procentuellt många

fler som cyklade 1912 än 2001. Mopeder och motorcyklar var sällsynta vid förra seklets början.

1912, bilens barndom! 12 personbilar passerade bron i bägge riktningarna vilket i sin tur kan betyda att det i själva verket rörde sig om 6 bilar. Dagens notering är 3170 bilar. Bussar var tydligen ett okänt begrepp för dåtidens torshällabor. 32 bussar körde i bägge riktningarna över bron vid årets räkning.

Dagens 29 taxibilar kan jämföras med gårdagens 47 skjutrar. Inga ambulans- och brandutryckningar men däremot noterades 4 polisbilar vid olika tidpunkter under dagen. Det märktes att det var en söndag eftersom endast 27 lastbilar dök upp. Dessa kan jämföras med gårdagens arbetsåk som var hela 60 eller snarare 30 eftersom vi tror att det rörde sig om mjölkskjutrar som kom tidigt på morgonen (mellan 7-10) utifrån landet och återvände genast efter slutfört uppdag.

Traktorer var inte vanligt förekommande 1912 och endast 2 kunde vi räkna in idag. Gårdagens 16 barnvagnar kan ställas mot dagens 22. Till de litet mer udda färd-sätten hörde dagens 7 rollatorer, 3 permobil- och enda husvagn. När det gäller djur så går man nog inte så gärna över ån när man rastar dem. Bor man på västra sidan håller man sig där eller vise versa om man bor på öster. Ungefär lika många hundägare var ute vid de båda tillfällena.

forts sid 8

1912 tycks något barn rullat tunnband över bron och på vårdagmiddag uppenbarade sig 24 inlines- och kickbikes-åkare.

En intressant uppgift är att likvagnen passerade bron två gånger 1912. Efter som begravingar för hölls på söndagen i samband med högmässan så tyder det på att man varit ute och hämtat kistan på östra sidan om ån på morgonen och sedan direkt fört den till kyrkan. Har sökt både efter dödsannons och anteckningar kring jordfästningen i **Torshälla Tidning** vid den aktuella tiden men tydligen tog man inte in sådana uppgifter.

Kanske Du har några synpunkter på de olika räkningarna eller gjort andra reflexioner. Tala då gärna om det för oss i Gillet.

Vi kan slutligen också berätta att 2001 bjöd på rena önskevädret med sol och små lätta ulliga moln som hade förstånd att inte skygga värmekällan medan vårdret 1912 inte visade sig från sin bästa sida. Till sist ett stort tack till alla medhjälpare under dagen.

Margaretha Lindén

Hugo Bjursbagen trogen bantterkare på Bergströmska gården.

Foto: Berndt Pettersson

BROT OCH STRAFF

Ur böteslängder och förteckningar över handlagda brottsmål vid Torshälla Rådstuvurätt

Under arbetet med rådhusboken genomgicks mängder av gamla handlingar och protokoll. Bland dessa finns många intressanta noteringar om händelser av vitt skilda slag, som tillsammans ger en levande bild av torshällabornas villkor och problem genom åren.

6 dec. 1886. Ynglingen Karl Johan Wallgren från Norrköping, instämnes till rättegång för misshandel å gata, men slipper inställa sig personligen då han lämnat skriftligt erkännande av misshandeln, där han även skriver: "Jag underkastar mig det ansvar rätten bärför kan finna rättvis att ådöma mig". Straffet blev 25:- i böter till den misshandlade.

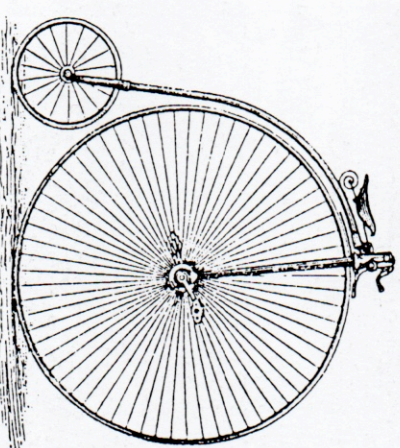
28 feb. 1881. "De minderåriga gossar, som blifvit till denna dag af Stadsfiskal Larsson in kallade erkände att de ifrågavarande dag af okynne anlagt eld uti ett utbus till gård No: 8 här i Staden utan att någon skada deraf skett och sade sig gossarna icke blifvit af någon person ombedde eller övertalade till eldantägningen och som gossarne voro minderåriga stadgade Rätten att dessa för sitt okynne skulle agas hemma af föräldrar eller midsman uti polisbetjänts närvaro."

28 feb. 1893. Studerande Johan Gustaf Hessler i Torshälla Instäms för "på natten gifven falsk brandsignal med rådhustornets klocka". Brottsrubriceringen var förgelseväckande uppförande, men rätten såg tydligen med stort allvar på saken, och straffet blev hela 30:- i böter.

23 maj 1898. Drängen Karl Anton Gustafsson, Engsholmen Torshälla Socken. Instämd för "överdrådig framfart med häst och åkdon å gata". "Dömd för åtalade förtörelsen att böta 5:- till fördelning af polisklassen och stadskassa".

12 sep 1898. Fabrikören Helgestrand från Eskilstuna instäms för "vårslöst åkande på velociped å allmän gata". "Dömd för åtalade förtörelsen att böta 10:-".

Anders Elfsberg

Velociped från 1800-talets slut

Man sågade isen i halvmeterstora fyrkantiga block, större om isen inte var så tjock. Blocken som vägde ca 50 till 100 kg drogs med speciella tänger upp på en i vattnet nedstucken glidbana, bestående av 2 slanor förbundna med fjärn.

Isblocken lastades på kälkar och kördes till någon gård, eller till det vid Storgatan belägna Torshälla Mejeri, som tog sin is från Väsbyviken.

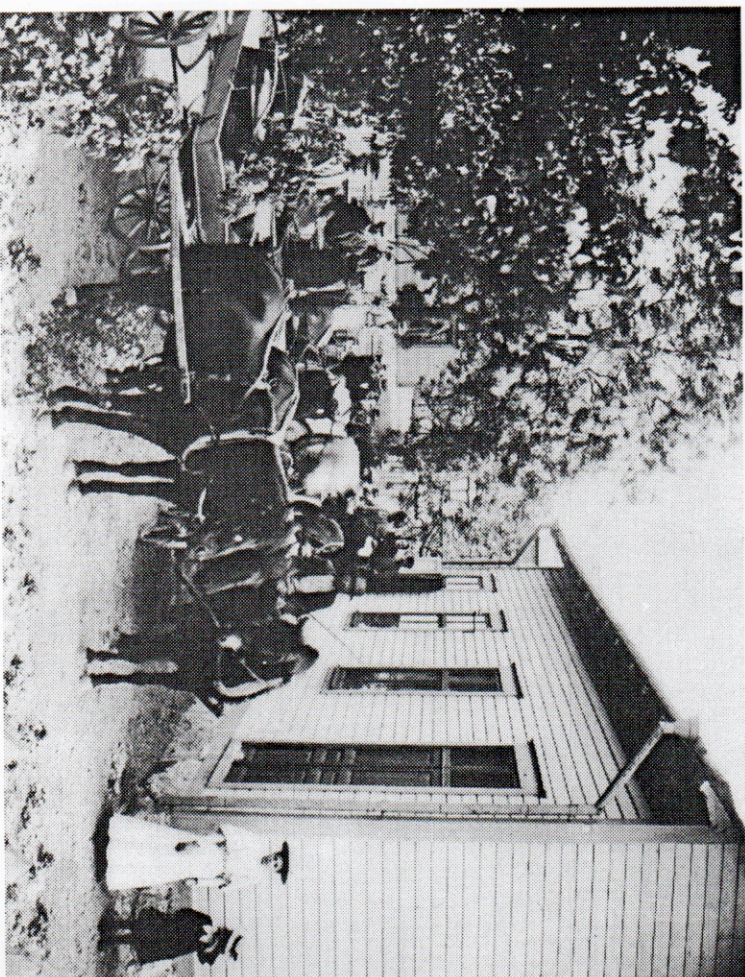
På 1890-talet hade bönderna runt Torshälla startat ett andelsmejeri. I deras skyldigheter ingick bl.a. att köra is till den stora isstacken. Isstacken var som en stor låda, med en öppning på ena sidan. Där

travades isblocken i flera lager och täcktes med mycket sågspån. Det gick åt stora mängder is för att klara årsbehovet.

År 1935 övergick verksamheten vid mejeriet till Mjölkscentralen i Eskilstuna och mejeriet i Torshälla lades ned.

Mjölkskutsarna körde Lilla gatan fram och svängde ner i en gränd som då fanns till mejeriet. Mejeribyggnaden finns ännu kvar och disponeras nu av Torshälla Auktionsbyrå. I byggnaden har efter mejeriet varit flera verksamheter, bl.a. pepparkaksbageri, ateljé och bostad för konstnären Georg Källkvist.

Med de mjölkskutsar, som körde in till Torshälla försökte vi ibland att få lift när

Mejeriet på Storgatan.

vi skulle till skolan. Oftast gick det bra, men det hände också att man fick ett piskrapp över fingrarna när man försökte hoppa upp i skjutisen.

Numera behöver ingen bonde köra sin mjölk till mejeriet, i dag hämtar mjölkbilarna mjölken hos de enskilda bönder som ännu håller ut. Utvecklingen går dock mot allt större mjölkproducenter, vilka handlar med mjölkkvoter och EU-anpassade kor.

En utveckling som man får tycka vad man vill om.

Bernt Pettersson

Ingriid Jonasson och Malin Pettersson beredda att servera hembakade bullar och kakor till beffästiga besökare vid bantträsdagen. Foto: Bernt Pettersson

Torshälla hembygds-förening S:t Olofs Gille

Styrelse:

Rune Jonasson, äldreman tel 35 52 98
Erlend Nilsson, v äldreman tel 35 76 54
Lilian Andersson, gårdeman tel 35 65 15
Marianne Farving, skrivare tel 35 64 63
Ingriid Pettersson tel 35 65 43
Lars Nystedt tel 35 87 59
..... mob 070-65 52 885

Eva Königsson tel 34 49 50

Suppleanter:

Eva Britt Berglund tel 35 81 98
Gunbritt Eriksson tel 35 60 98

Sysselman:

Östen Belin tel 35 87 03

Museikommitte:

Erlend Nilsson tel 35 76 54

Arkivkommitté:

Bernt Pettersson tel 35 65 43

Trädgårdskommitté:

Ingriid Pettersson tel 35 65 43

Kökskommitté:

Eva-Britt Berglund tel 35 81 98

Aktivitetsskommitté:

Margaretha Lindén tel 35 68 83

Redaktion S:t Olof:

Marianne Farving, Bernt Pettersson,
Margaretha Lindén

Medlemsavgift:

100:- enskild eller familj,
Postgiro: 26 81 47-6

Bergströmska gården – hembygdsgården
Lilla gatan 12. Tel: 016-35 50 76

P.O. Box 41, 644 21 Torshälla

Museet öppet torsdagar maj-september
kl 14-16. Övrig tid visning för grupper
efter beställning per tel 016-35 68 83.